

He Tirohanga

Te Kuku O Te Manawa

*Moe ararā! Haumanutia ngā moemoeā
a ngā tūpuna mō te oranga o ngā tamariki*

Pūrongorongo tuarua

Te Tari o te Kaikōmihana mō ngā Tamariki
Whiringa-ā-rangi 2020

“Look, we’ve been controlled for so long, and it’s about time we took our own tino rangatiratanga back and took ownership.”

(WHĀNAU MEMBER)

“I’ve had situations where a mum has been wanting to continue to give her baby breast milk. You read all the literature, breast is best, and then we are removing these babies and saying, ‘no not for you, you can have formula.’”

(MIDWIFE)

“... do away with care and protection, give pūtea to us... part of this is about correcting the wrongs.... From my perspective it’s all about whānau, hapū, iwi taking control..”

(COMMUNITY SUPPORT PERSON)

Mai i te Kaikōmihana o ngā Tamariki o Aotearoa, Andrew Becroft

Ko te wawata ia, kia noho ko Aotearoa te wāhi pai hei tipu ā-tamariki nei – e mōhio ai ngā tamariki, ahakoa ko wai, e tipu ana rātou i roto i te aroha o te whānau, e tautokohia rātou ki te pūawai i roto i tēnei ao. Koia nei te whāinga matua o tēnei pūrongo.

I pupū ake tēnei arotakenga i runga i tētahi raru nui i pā ki tētahi whānau me tā rātou pēpi Māori e tangohia ana e te ture i Heretaunga me te whakakitenga i te maha o ngā pēpi Māori e tangohia ana, tērā i ētahi atu o ngā pēpi. Roa tonu ngā mārama e whakahaerehia ana tēnei arotake, ko tēnei te otinga; te pūrongo tuarua o te arotakenga nei. Ko te take o tēnei uiuinga, me ngā rapunga katoa, e whakamāramatia ana i roto i te pūrongo matua, ā, e paku kōrerohia ana i konei hoki.

I roto i a mātou kitenga ko te māramatanga i puta, kia noho haumaruru, kia noho hoki ngā pēpi me a rātou whānau whānui ake. Ehara i tēnei, ehara i tērā rānei. E tika ana hoki i ētahi wā me noho wātea te pēpi i ōna mātua ake, ko ngā pānga pae tawhiti, he poro i te tūhonotanga a te pēpi ki tōna whānau, ki tōna hapū me tōna iwi hoki, e kore e taea tuku i tēnei āhuatanga kia haere tonu.

Ko te tino hiahia ko te panoni nui i te pūnaha atawhai, ārai hoki, ā, kia whāia tētahi huarahi *nā te Māori mō te Māori*. E whakarato ana tēnei pūrongo i ētahi tohutohu mō te whakapai ake i te pūnaha nei kia tutuki ngā panonitanga nui, nā runga i tērā, ehara ēnei i ngā whāinga ake. Ko te whāinga matua, te tutukitanga nui ko te ara *nā te Māori mō te Māori*.

I runga i te mōhio e wero ana tēnei tū āhua i ngā tikanga tawhito, i ngā punaha kua takoto kē i runga i ngā take kaikiri ā-rangi nei. Engari e pā ana ki ngā mokopuna Māori, o naiane me ngā reanga e pihia ake nei, me riro mā tātou tonu ēnei panonitanga e whakatinana. Kia kawea te kura nui, kia kawea te kura roa.

Ka taea te pānui i te pūrongo katoa, tae atu ki taku tauākī ki konei, i www.occ.org.nz/publications/reports/tktm-report-2

Te Kaikōmihana mō ngā Tamariki o Aotearoa

He Tirohanga

Me mutu te tango i ngā pēpi Māori mai i a rātou whānau whānui. He nui rawa ngā pānga pae tawhiti o te wehe i te pēpi mai i te whānau, ki te tuku i tēnei āhuatanga kia haere tonu.

I te wā me tiakina ngā pēpi Māori e ētahi noa atu, ahakoa he wā poto, he wā roa rānei (ā, ki te tutuki ngā whāinga o tēnei pūrongo, ko te wawata ka whakauruhia, ā, ka tae ki te wā e kore tēnei āhua e whakahaeretia anō), ahakoa he aha ngā whakarite, ki hea rānei whakatauhia ai mā te Māori anō ēnei whakahaerenga e whakarite. He mea nui te tūhonotanga a te pēpi ki tōna, ki tōna hapū me tōna iwi, he hononga hauora e kore e motu. E tika ana hoki kia noho a pēpi me tōna whānau, kia noho haumaruru hoki. Ehara i tēnei, ehara i tērā rānei.

I noho mātou ki te arotake whakautu mō te pātai:

He aha ngā mea me panoni e noho ai ngā pēpi Māori 0-3 marama te pakeke me a rātou whānau i ngā wā ka whakamōhiotia a Oranga Tamariki mō ētahi mea whakararu, ētahi mea e pā ana ki tana haumarutanga hoki?

I ara mai tēnei pātai i runga i ngā raru whānui e pā ana ki ngā mahi tango pēpi Māori i pupū ake mai i te raru i Heretaunga i te tau 2019. Nā ko ētahi o ngā arotakenga i tiro ki ngā hē, ka hāngai kē tā mātou tirohanga ki ngā āhuatanga hei panoni e noho haumaruru ai ngā pēpi Māori, kia tiakina hoki e ngā whānau mō ngā rā ki tua. He maha tonu ngā rangahautanga me ngā taunakitanga i roto i ngā tau e pā ana ki ngā mahi kino kua pā ki ngā tamariki Māori i a rātou e whakawehea nei i a rātou whānau, i a rātou hapū me a rātou iwi hoki.

I te marama o Kohitātea 2020 i tāia e mātou ngā putanga tuatahi o ā mātou arotakenga: he tatauranga raraunga hopu noa o Oranga Tamariki e pā ana ki pēpi Māori, he 0-3 marama te pakeke, kei te pūnaha atawhai me te haumarutanga ā-ture, me tētahi mahere tukanga o ngā whakaritenga o tēnei pūnaha e tangohia ai ngā pēpi me ngā tamariki mai i ā rātou whānau.

I roto i tā mātou pūrongo tuatahi, *Te Kuku O Te Manawa: Ka puta te riri, ka momori te ngākau, ka heke ngā roimata mō tōku pēpi*, i whakaputaina i te marama o Pipiri 2020, ka whakaaturia ai ā mātou kitenga mai i ngā uiuinga me ngā māmā me ngā whānau i tangohia ai ā rātou pēpi (0-3 marama te pakeke), e tangohia ana rānei ā rātou pēpi e Oranga Tamariki, e tōna hunga tōmua rānei e *Child, Youth and Family*.

Mai i ēnei uiuinga, me te tatauranga hopu noa, i kitea e mātou e ono ngā wāhanga hei panoni, nā ēnei hoki i para i ngā uiuinga mō te pūrongo tuarua:

1. Me aro ake te pūnaha ki te tūranga a te māmā hei 'whare tangata', ā, me kōrero ā-tangata nei ki a rātou
2. Te mahi tūkino a ngā ritenga tauwhiro ngaio-kore ā-ture ki ngā māmā, ki ngā whānau me ngā pēpi hoki
3. Me whai tautoko ngā whānau mai i ngā tāngata tika
4. E rongō ana ngā pēpi Māori me ā rātou whānau i te kaikiri me te kiriweti
5. Me tautoko hoki ngā whakahaerenga ahurea a ngā pūnaha atawhai, haumarū ā-ture i ngā mātua me ngā whānau hoki, ki te atawhai i a rātou pēpi
6. Me mahi ngātahi te pūnaha me ngā whānau, ngā hapū me ngā iwi, e puta ai tēnei mea o te tino rangatiratanga.

Ko te pūrongo tuarua, *Te Kuku O Te Manawa – Moe ararā! Haumanutia ngā moemoeā a ngā tūpuna mō te oranga o ngā tamariki* te kapinga o te arotakenga nei.

Hei whakaoti i tēnei pūrongo, ka kohia e mātou he taunakitanga hou – ka uiuitia anō he mātua anō, he whānau anō, tae atu ki ngā taupuhi, te hunga tautoko o roto i ngā hapori, me ngā kaimahi o Oranga Tamariki; ka āta tirohia anōtia ngā raraunga me ngā kōrero ka kitea, kāre hoki e kitea e pā ana ki ngā wheako me ngā otinga a ngā pēpi Māori i roto i te pūnaha atawhai, haumarū ā-ture; kātahi ka whakahaeretia he pānui arotake taiao o ngā rangahautanga me ngā kōrero mātauranga Māori e whakaratoa ai tēnei tirohanga o te ao Māori. Ka tirohia e mātou he aha ngā panoni ka taea te mahi i tēnei wā tonu ki ngā ritenga tauwhiro ā-ture me ngā ture hoki hei tautoko i ngā i ngā otinga papai mā ngā pēpi Māori me ā rātou whānau, ka arohia ake hoki tau horopaki hei ārahi i ā mātou tohutohu mō tēnei pūrongo.

I roto i ngā tau e ono kua hipa (ki te Pipiri 2019), āhua 265 ngā pēpi i tangohia i ngā whānau, ā, 171 o aua pēpi, he pēpi Māori i tangohia ā-turehia i ia tau, ā, i kitea i konei i heke iho ngā tangohanga (i tuku pānui atu) i maheretia, engari i kaha piki ngā tangohanga whāwhai (kāore i tuku pānui atu). Ahakoa he iti noa ngā tataui, ko te pānga ā-reanga ki ngā pēpi Māori, ā rātou whānau, ngā hapū me ngā iwi, inā kē.

Ā tata nei, ko te tau ki te marama o Pipiri 2020 i kitea he iti ake ngā whakaritenga ki te tango i ngā pēpi i raro i te 3 marama te pakeke, ki raro i te maru o te Kāwana (151 te katoa o ngā pēpi), me te noho tārewa hoki o ngā pūrongo kino. Kua noho hoki a Oranga Tamariki ki te whakautu i ngā take i ki tea i roto i te kēhi Tikanga Arotake o te Kēhi o Heretaunga, ā, kua iti hoki te whakamahinga o ngā tangohanga i raro i te tekiona 78 nā runga i te arotakenga o ngā mahi a Oranga Tamariki i Heretaunga. I te marama hoki o Hongongoi 2020, ka puta i a Oranga Tamariki te purongo tuatahi mō te tekiona 7AA¹, e whakararangi ana i te whanuitanga o ngā mahi kia tutuki i ngā whaingā mā ngā tamariki me ngā rangatahi Māori, mō ā rātou whānau, hapū, iwi hoki.

Kei te uho o tēnei arotakenga ngā reo a ngā whānau kua whai wheako mō te āhua o ngā whakaritenga a ngā tauwhiro ā-ture, mā wai e tiaki i ngā pēpi. Arā noa atu te whānui o ngā wheako a ngā mātua me ngā whānau i tuarihia. I tua atu i te mea i noho a pēpi me te whānau, karekau rānei, ko ngā tukang me ngā mahi tūkinō ka noho tonu hei pā mamaetanga mō rātou. Kei te tūkinō kē ngā pūnaha, ngā tikanga me ngā ritenga atawhai, haumarū i ngā pēpi me ngā whānau tōna tikanga i hangaia ki te tiaki, atawhai, ki te whakahaumarū hoki i a ratou.

¹ Oranga Tamariki, "Improving outcomes for tamariki Māori, their whānau, hapū and iwi: Section 7AA Report" (July 2020).

He rāpopototanga o ngā kitenga katoa

Kia arohia te whānuitanga ake o te horopaki o tēnei arotake, kua kitea e mātou:

- > Kāre ngā pūnaha o nāianei e pai mō Ngāi Māori, ā, he hōhonu te pānga o te tāmitanga, ngā mate ā-papori ōhanga nei, me te kaikiri ki te Māori, ā, e kitea ana tonu i ēnei rā.
- > Kei te kitea tonu ngā tōritenga o te pūnaha atawhai, haumaruru hoki mā ngā pēpi, ngā tamariki me ngā rangatahi Māori.
- > He iti noa ngā taunakitanga me te pono ka whai hua ngā panoni ki te iwi Māori, e kore nei e tutuki mō ngā tau 30 kua hipa.
- > Kua tae ki te wā me pono, me kaingākau ki te whakawhitinga o te mana me ngā rawa ki ngā huarahi *nā te Māori, mō te Māori* – koinei te tino kōwhiringa mō ngā panoni, te tuku mā te Māori anō te Māori e tiaki.

Mai i ngā whakawhitinga kōrero me ngā whānau, ngā taupuhi, te hunga tautoko ā-hapori me ngā kaimahi o Oranga Tamariki, i rongo mātou:

- > He whāwhai tonu te hiahia o ngā ratonga me ngā tautokotanga mō ngā whānau, ā, me whai i te kaupapa *nā te Māori, mō te Māori*.
- > Me whakamutu i te tikanga o te tango i ngā pēpi Māori i ā rātou whānau.
- > Me whāwhai nga pnaonitanga ki te punaha atawhai, haumaruru a-ture kia whakamutua te kaikiri, ki ahangai te titiro ki te oranga o te whānau whānui hoki.
- > I kitea hoki e ētahi kaimahi o Oranga Tamariki ētahi panoni pai e pupu ana i roto i ā rātou whakahaerenga me ngā tikanga, pērā i ngā tūranga Kairaranga-ā-whānau kātahi anō ka whakatauhia, me te tūranga o ngā kaiarahi tikanga takitahi ki te whakatauhira me te tautoko i aua tikanga whakaata.
- > He maha ngā whānau, me te hunga mahi tahi me rātou e kore rawa e whakapono ki te pūnaha atawhai, haumaruru ā-ture. He mea nui te pono me te māramatanga, ā, ki te kore tēnei tūāpapa, e kore pea e ea ngā panonitanga e hiahiatia ana mō te punaha atawhai, haumaruru ā-ture.

- > Me whakawhāititia te pūnaha atawhai, haumarū ā-ture, kia hāngai ki ngā mahinga ā-ture nei, me noho ko ngā iwi Māori hei whakatau, hei whakarato atawhai, tautoko hoki mō ngā whānau.
- > Nā, ka toro te pūnaha atawhai, haumarū ki tua noa atu i a Oranga Tamariki, tae atu ki ngā umanga Kāwana kē, pērā ki te Manatū Hauora me te Tāhu o te Ture, engari ehara ko ēnei noa iho. Ahakoa he aha te ara ki te atawhai me te haumarū i ngā pēpi Māori, me mātua anga atu ki ngā raru me ngā tūkino i puta i tēnei pūnaha.

Mai i a mātou arotake i ngā Tatauranga me ngā raraunga i kitea e mātou:

- > Ko ngā tōrite o te atawhai, haumarū ā-ture mā ngā pēpi Māori he mārama, he pukutohe hoki.
- > He iti rawa te āhua ki ngā hapanga tatauranga mō te pūnaha atawhai, haumarū hoki.

Mai i ngā matapakinga mō te mātauranga Māori, i kitea:

- > Me whai mārama tonu ki tēnei mea o te whānau, hei whakakaha, hei tautoko hoki i te whānau kia tū pakari ai i roto i ā rātou mahi tiaki i a pēpi.
- > Me whai mārama ki tēnei mea o te whakapapa, hei arataki i ngā mahi ki te whakahau i ngā pēpi Māori kia hono tonu ki a rātou whakapapa, ahakoa e tiakina ana rātou e ētahi i tua atu i a rātou mātua ake.
- > Me whai mārama ki tae whanaungatanga, hei arataki i a tātou ki te tautoko me te tuku rawa mō ngā kaupapa Māori ake nei, e hāngai ana, e whakakaha ake ana i ngā whakawhanaungatanga, i ngā hononga me ngā tāpīritanga i roto, i waenga hoki i ngā whānau me te hunga tautoko i a rātou.
- > He tauira, he kaupapa hoki kua kitea e hāngai ana ki te mātauranga Māori e whakarato ana i te mōhiotanga, i te hītori me te ahurea Māori, ngā tūāpapa angitu mō te kaupapa na te Māori, mō te Māori.
- > Kei te Māori anō ōna whakautu angitu, e kitea ana i roto i te Te Kōhanga Reo me Whānau Ora. I te wā e whakawhītia ana ngā whakaritenga me ngā mahinga rawa ki te Māori, kāre e kore ka ea ngā wawata.

Mai ia mātou whakaarotanga mō te tikanga tauwhiro ā-ture, i kitea:

- > Kāre tonu e tino whakauruhia, e whāia rāneitia ngā ture, ngā aratohu tikanga me ngā paerewa ngaio mō ngā tikanga whakautu ahurea. This needs to change.
- > Me whāwhai tonu ngā panoni ki te tikanga atawhai, haumarua ā-ture, kia kore ai e tukinotia tonutia tēnei hunga, pērā i whakahaerenga Wānanga Rōpū Whānau, arā, ngā *Family Group Conferences*, me te whakahau o ngā aromatawai ka whakaritea e pā ana ki ngā parongo o naiane (ehara ko ngā mea tawhito anake), me te whakakore i ngā tangohanga ā-hohipera nei o ngā pēpi Māori.

Mai i te arotakenga o te Pire Oranga Tamariki 1989, i kitea:

- > Ka taea hoki te whakahau i te Pire Oranga Tamariki, ki te whakakore i ngā tukino ki ngā pēpi Māori, pērā i te whakakore i ngā whakaritenga tekiona 18A–18D, arā, te “Subsequent child”.
- > Ka taea hoki te whakarite i ngā whakapaipai ki te pire Oranga Tamariki Act hei tūāpapa mō ngā panoni e wawatahia ana, pērā i te whakauru i te Te Tiriti o Waitangi ki te pire, me te whai huarahi ki te whakawhiti i te mana me ngā rawa ki te Māori.

Ko te otinga he panonitanga e haere ake nei

Koinei te wā me ngākau nui me pono ki te whakawhitinga o te mana me ngā rawa ki ngā kaupapa *nā te Māori, mō te Māori* – koinei te tino kōwhiringa mō ngā panonitanga tūturu, e riro mā te Māori anō te Māori e tiaki.

Nā runga i ēnei taunakitanga, e tika ana ki a noho ngā pēpi Māori me ā rātou whānau, me mmātua mōhio mā te Māori tonu te Māori e tiaki; koia nei te kaupapa *nā te Māori, mō te Māori*, e taea ai te whakawhiti i te mana me ngā rawa mai i te Kāwana ki te Māori.²

Ka whakaritea he tirohanga mō ngā panonitanga: me ū ki te rangatiratanga e ai ki Te Tiriti o Waitangi e tutuki ai i ngā whānau Māori, ō rātou ake moemoeā mō a rātou pēpi, tamariki me ngā rangatahi hoki.

He whāi pānga hoki te punaha atawhai, haumarū ā-ture i ngā tamariki, ngā rangatahi me ngā pēpi Māori. Kāre anō kia oti te tātari i ngā take, i ngā wero a ngā tamariki me ngā rangatahi. Ahakoa tērā, mārama tonu ngā tōrite mō te hunga Māori kei te punaha atawhai, haumarū ā-ture. Kāre e taea, kāre hoki mātou e hiahia ana ki a hangaia he pūnaha e pā ana ki te pakeke o te tamaiti. Nā runga i ēnei take e tika ana te ara *nā te Māori, mō te Māori* mō te hunga Māori katoa, tae atu ki ngā pēpi, ngā tamariki me ngā rangatahi Māori.

Kei ngāi Māori tonu ngā pukenga me ngā mātauranga ki te hoahoa, ki te whanake me te tuku i ngā mahi tautoko, i ngā ratonga hoki mō rātou anō. Ko ngā ariā mātauranga Māori e kōrerohia ana i roto i tēnei pūrongo e whakaatu i te tūturutanga o ngā whakautu Māori, kei roto otnu i ngā whakapapa, i ngā whānau, i te whanaungatanga hoki i ngā wāhi e tika ana. He taurira Kaupapa Māori, he anga ā-roto Māori tonu hei whakamahi hei tautoko i ngā otinga nei, anei ngā taurira pērā i te Te Kōhanga Reo me te Whānau Ora hei whakataurira i tēnei panonitanga, ka taea noa tia ahakoa te aha.

Mā tēnei panoni pea ka taea te kite i ngā uauatanga e pā ana ki ngā reanga whānau Māori na runga anō i te tāmitanga. Nā runga i tēnei ka mātua mōhio ka āta tiakina a tātou pēpi, tamariki Māori katoa, kia tipu ake ai i roto i te tauawhitanga o ā rātou whānau, hapū, iwi hoki. Mēnā ka tika mai ngā mahi tautoko, ka taea noa e ngāi Māori te hanga i runga anō hoki i ngā taurira me ngā mātauranga ki te waihanganga ara kaupapa Māori ki te atawhai me te tautoko i te whānau.

² Ko te 'Māori' i roto i tēnei horopaki ko ngā hapū, iwi me ngā rōpū whakahaere Māori.

Mā te māia o te kaiārahi e tutuki ai tēnei tū āhuatanga. Ā, me te mea anō me whakawhitia te mana me ngā rawa mai i te Kāwana ki te Māori, kote mātauranga Māori me ngā tauria mahi Māori hei kōkiri i te kaupapa o tēnei panonitanga nui.

E wha ngā whakataunga mō ngā panonitanga

E wha ngā whakataunga, kei tēnā, kei tēnā ōna ake momo whāinga me tutuki.

Ko te tuatahi, ko te tirohanga whanui tēnei o ngā whakataunga, tōna tikanga hei timata ake i te tukanga nei: te whakawhiti i te mana me ngā rawa ki ngā iwi me ngā rōpū whakahaere Māori, mā rātou e hoahoa, e whanake, e tuku hoki i ngā ratonga me ngā tautoko kaupapa Māori tūturu nei. Ko te ia o te ara *nā te Māori, mō te Māori*, mā te Māori anō e whakarite, ā, ko tā mātou he whakararangi tukanga ki te whakaū i tēnei whakataunga.

Ko ērā ake o ngā whakataunga e toru e hāngai ana kia whāwhai te whakatinana i ngā panonitanga i ēnei rā tonu, hei whakahau i ngā whakapakaritanga, hei whakapai ake i te pūnaha ki te tautoko i ā tātou pēpi Māori me ā rātou whānau kia whakawhiti mai ki te ara o *nā te Māori, mō te Māori*. Ko ēnei panonitanga, mai i raro ki runga ka hangaia ki uru mai me ngā mahi tautoko i te whakawhitinga pae tawhiti o te mana mō ngā rawa kia riro i a ngāi Māori, mō ngā ara Māori hoki.

Ngā whakapainga hei aukati i te tūkinō:

- > Me whāwhai ngā panonitanga ki te tikanga me ngā ritenga tauwhiro hapori hei whakapai ake i ngā wheako mā ngā pēpi Māori me ngā whānau;
- > Me whakanui ake te tuku rawa ki ngā iwi me ngā rōpū whakahaere Māori e taea ai e rātou te tuku i ngā ratonga me ngā mahi tautoko mā te whānau, e haumaruru ai te noho a pēpi;
- > He whakapainga ki te pūnaha o nāiane me ngāi Māori, pērā i ngā panoni ki te ārahi ture, ngā kirimana, ngā kohinga raraunga me te mahitahi me ētahi atu umanga.

Mā ēnei panonitanga e takoha atu ki ngā whakapainga e pā ana ki te taumata me te tuku hoki o ngā ratonga tauwhiro hapori ā-ture i te wā e parahia ana te huarahi ki te ara *nā te Māori, mō te Māori*.

Whakataua 1: Ka ū te Kāwanatanga [Pirimia me te Rūnanga o te Kāwanatanga] ki te whakawhiti i te mana me ngā rawa mai i te Kāwana, ki a ngāi Māori, mō ngā ara Māori e noho ai ngā pēpi Māori ki te tauawhitanga o ā rātou whānau

Whakataunga 2: Me noho a Oranga Tamariki ki te aukati i ngā tūkinotanga me te whakapai ake i ngā wheako mā ngā pēpi Māori me ngā whānau kei roto i te pūnaha atawhai, haumarū hoki mā te panoni i ngā ritenga me ngā tikanga tauwhiro hapori

Whakataua 3: Ka panoni a Oranga Tamariki i te tukanga kirimana me te whakanui ake i ngā pūtea me ngā mahi tautoko mā ngā iwi me ngā rōpū whakahaere Māori, kia pai ake te tuku i ngā ratonga pai, me te tautoko me te tuku rawa pai hei tautoko i te ara *nā te Māori, mō te Māori*

Whakataunga 4: Me ū te Minita me Oranga Tamariki ki te whakapai ake i ngā ture me ngā tikanga o te pūnaha o nāianeī, e mahi pai ai mō ngāi Māori, mō te pae tata me te pae tawhiti

Ngā pitopito whakataunga

1. Ka ū te Kāwanatanga [Pirimia me te Rūnanga o te Kāwanatanga] ki te whakawhiti i te mana me ngā rawa mai i te Kāwana, ki a ngāi Māori, mō ngā ara Māori e noho ai ngā pēpi Māori ki te tauawhitanga o ā rātou whānau

Ko ngā whakaritenga ki te whakaū i ēnei o ngā panonitanga ki ngā pūnaha Kāwanatanga e whakahonoretia ai te tino rangatiratanga ka riro mā te kawangatanga, te Pirimia me te Rūnanga o te Kāwanatanga. Ā, mā ratu anō hoki e tono mai ki ngā iwi me ngā whakahoatanga Māori hei tīmata ake i tēnei tukanga.

Ko te whainga ko te whakaae kia kokiritia te ara *nā te Māori, mō te Māori*, e riro ai mā te Māori tonu e ārahi i te whakawhitinga mai i te punaha ture Kāwanatanga ki ngā rā e taea ai e ngā whānau, ngā hapū me ngā iwi te whakatau whakaritenga ki ngā wāhi katoa e pā ana ki te hauoratanga a ngā pēpi Māori. Nā runga i tērā me whakahōnore te Kāwanatanga i Te Tiriti, kātahi ka tuku i te mana me ngā rawa ki te Māori, mā rātou tonu e e whakarite ko tēhea punaha, ko ēhea ratonga, tautokotanga ka tino hiahia mā ngā pēpi Māori me ā rātou whānau.

Mā te honore me te whakaū i Te Tiriti o Waitangi ki tēnei kaupapa e tū ngātahi te whanaungatanga i waenga i ngā umanga Kāwanatanga me ngā iwi, hapū Māori, kia tautokohia ai te tirohanga a te Māori ki te whakamahi i tōna tino rangatiratanga i roto i ngā āhuatanga katoa e pā ana ki te atawhai o ā tātou pēpi. Kei roto i ngā kitenga o te Taraipiunara o Waitangi (Wai 2915) ētahi kōrero hei whakarato aratakinga hoki.

Tōna tikanga me whakarite i ngā wātaka mō te whakawhiti i te mana me ngā rawa ki te iwi me ngā rōpū whakahaere Māori e āhei ai rātou ki te whakatu me te whakatipu i ngā ara na te Māori, mō te Māori ki te tuku i ngā ratonga me ngā mahi tautoko i ngā pēpi, ngā tamariki, ngā rangatahi Māori me ā rātou whānau.

I te wā e whakarite ana ngā iwi me ngā rōpū whakahaere Māori i te taiao hou mō ngā ara Māori ake nei, kāre e kore ka rerekē te pūnaha atawhai, haumaruru, ā, e tika ana ki āta wānangahia anō.

Anei ngā pitopito whakataunga poto:

- 1.1. Te tū ngātahitanga a te Kāwanatanga me te iwi Māori me ōna kāiarahi, ki te whakaae kia whakatuhiā ngā ara *nā te Māori, mō te Māori* ki te pūnaha atawhai, haumarū ā-ture
- 1.2. E rārangi ana i roto i te whakaaetanga ngā tukanga me ngā wātaka mō te whakawhiti i te mana me ngā rawa ki te Māori, mō ngā ara Māori.
- 1.3. Ka whakaratoa ngā pūtea ki ngā iwi me ngā rōpū whakahaere Māori e ahei ai rātou ki te whakauru tika tonu atu ki te tukanga nei – me tīmata ināianei, ā, me arotake hoki hei whakaatu ka pēhea te tohatoha o ngā rawa me ngā pūtea i ia tau, i ia tau.
- 1.4. Mā te kōmihana i tētahi tukanga anō, e rārangi ana me Te Tiriti o Waitangi, ki te whakarite he aha te tūranga o te pūnaha atawhai, haumarū ā-ture, mō te iwi Māori me ētahi noa.

2. Me noho a Oranga Tamariki ki te aukati i ngā tūkinotanga me te whakapai ake i ngā wheako mā ngā pēpi Māori me ngā whānau kei roto i te pūnaha atawhai, haumarū hoki mā te panoni i ngā ritenga me ngā tikanga tauwhiro hapori

He maha ngā āwangawanga mō ngā tikanga tauwhiro hapori ā-ture i roto i tēnei pūnaha. He maha tonu ngā kēhi kua tūkinohia ngā whānau nā runga anō i ngā mahi a ngā tikanga tauwhiro hapori, ā, nā runga anō hoki i tēnei kua kore e puta he hua pai mā ngā whānau. E tika ana me pai ake ngā taumata me ngā te tukutuku o ngā ratonga atawhai, haumarū ā-ture ki ngā tino hiahia a te Māori tonu. Tōna tikanga, me whakaratoa e te pūnaha ētahi ratonga me ngā mahi tautoko mā ngā whānau e ahei ai rātou ki te tiaki i a rātou pēpi ake.

Ko tā mātou me whāwhai te mahi a Oranga Tamariki ki te aukati i te tūkinotanga i tēnei wā tonu:

- 2.1. Me kaupare i te whakamahinga o ngā pānui tango i ngā pēpi mai i ngā māmā me ngā whānau, mā te whakarite i ētahi tikanga me ngā māmā, ngā whānau hoki ki te hanga mahere atawhai pēpi i te tuatahi, hei tautoko i ngā māmā me ngā whānau kia noho tonu a pēpi ki roto tonu i te whānau.

-
- 2.2. Me whakamutua te tikanga o te tango i ngā pēpi mai i ngā hōhipera, ahakoa kei tēhea wāhanga o te hōhipera e Oranga Tamariki, hei tiaki i te whare tangata me ngā tino hiahia a pēpi ki te piri ki tōna māmā, kia whangaia ki te waiū (i ngā wā e tika ana) ā, kia noho haumarū, kia noho atawhai, kia noho pono ta rātou taiao.
- 2.3. Me tuari i ngā tūranga me ngā mahi o ngā Kaiwhakarite Haumarū, Atawhai hoki kia āta whakaritea ai, kia āta whakahaeretia ai ngā Hui Whānau ā-Rōpū i waho atu i ngā whakahaere a Oranga Tamariki.
- 2.4. Me mātua whai aro atu ki ngā whakaritenga aromatawaitanga ā-ture e tika ana, e pono ana, ki te āhua tonu o te whānau me te whai aro atu ki ngā kōrero me ngā tū āhuatanga kua pā kē.
- 2.5. Me mātua whai aro atu ngā kaimahi tauwhiro hapori o Oranga Tamariki ki ngā ture, ngā ritenga me ngā hiahia ngaio a te Social Workers Registration Board mā te:
- > Me tika tonu te nui o ngā kēhi a tēnā, a tēnā, e whai wāhi ai rātou ki te āta whakatau whanaungatanga, kia mārama ai rātou ki te horopaki o ia kēhi, te tautoko hoki i ngā whānau ki te tiaki i a pēpi
 - > Me whakakaha, me whakauru hoki i ngā ahuatanga kimi kaimahi, pupuri i ngā kaimahi, ngā tikanga me ngā ritenga whakahaere, arataki haere i ngā kaimahi hou, e kōrero ana mō ngā tika a te tangata tonu, ngā momo kaikiri me te tautoko i ngā kaimahi i roto i ā rātou mahi me ngā pēpi Māori, ā rātou whānau, hapū, iwi hoki
 - > Te whakauru i ngā mahi whakangungu me tētahi hōtaka whakaako hoki, hei āwhina i te whakaputanga o te Anga Whakamahi ā-Māori ake nei, e ōrite ai, e kounga ai hoki ngā tikanga.
 - > Te whakanui ake i ngā ratonga me ngā mahi tautoko i ngā whānau, i ngā kaitiaki, te whakarato i a rātou ki ngā rawa pērā i ngā pūtea tautoko, ētahi āwhina, tautoko hoki mō te whakarite me te tautiaki tānga manawa.

3. Ka panoni a Oranga Tamariki i te tukanga kirimana me te whakanui ake i ngā pūtea me ngā mahi tautoko mā ngā iwi me ngā rōpū whakahaere Māori, kia pai ake te tuku i ngā ratonga pai, me te tautoko me te tuku rawa pai hei tautoko i te ara *nā te Māori, mō te Māori*

He mārama te kite me whāwhai tonu ngā ratonga me ngā tautokotanga mā ngā whānau Māori, e te Māori, atu ināianei, ā, tau noa ai te ara *nā te Māori, mō te Māori*. Me whāwhai hoki te panoni i ngā kirimana, kia noho ngāwari tonu, e āhei ai te tuku i ngā rawa mā ngā iwi me ngā rōpū whakahaere Māori e hoahoa, e whanake, e tuku hoki i aua ratonga e tika ana mā te whānau.

Mā ēnei panonitanga e tautoko i te raukahatanga me te āheitanga ehiahiatia ana i tēnei wā tonu i roto i te rāngai nei. Ā, nā tēnei hoki e tika me whakaurua e te *Māori, mō te Māori*.

- 3.1. Te whakatau utu me ngā kirimana pono tonu me te iwi Māori me ngā rōpū whakahaere Māori e āhei ai ai rātou ki te hoahoa, ki te whanake me te tuku i ngā ratonga me ngā tautokotanga whānui ki ngā pēpi Māori me ā rātou whānau.
- 3.2. Te utu i ngā iwi me ngā rōpū whakahaere Māori kia whakaratoa ētahi ratonga taunaki ki te tautoko i ngā whānau kei roto i te pūnaha atawhai, haumaruru hoki.

4. Me ū te Minita me Oranga Tamariki ki te whakapai ake i ngā ture me ngā tikanga o te pūnaha o nāianei, e mahi pai ai mō ngāi Māori, mō te pae tata me te pae tawhiti

Ahakoia kei i a Oranga Tamariki te mana ki te whakapai ake i te pūnaha nei, mā te Minita mā ngā Tamariki rā anō e ārahi i ngā panonitanga ā-ture.

Kāre e kore me whakaterehia na panonitanga e āhei ai te whakarite i te ara *nā te Māori, mō te Māori* e whakamāramatia rā i te Whakataunga 1. Arā atu anō ētahi atu tāpiringa ā-ture e hiahiatia ai kia kore e pā he tūkinotanga i ēnei rā tata nei.

Me noho te Minita mā ngā Tamariki:

4.1. Ki te whakarite tāpiringa ki te pire Oranga Tamariki Act 1989, me ēnei pitopito e whai ake nei:

- > Te whakakore i te whakaritenga 'subsequent child' kei roto i te tekiona 18A-18D.
- > Te tango i ngā tohutoro ki te kōrero 'at the earliest opportunity' kei roto i te pire Oranga Tamariki Act s4(1)(e)(i).
- > Te whakarerekē i te kupu 'preference' ka tuhi ko te kupu 'priority' i roto i te s13 (2)(g), e mārama ai ko te mea nui ko te whakatau i te pēpi, i te rangatahi rānei me tētahi o te whānau whānui, hapū, iwi, rōpū whānau rānei.
- > Te whakakaha i te whakaritenga mō te whakakotahi o te tuakana/ teina, kei roto i te s13 (2)(g) kia noho tonu te pēpi, te rangatahi rānei me ō rātou tuakana, mēnā ka taea i taua wā.
- > Te whakamāmā me te honohono i ngā mātāpono i roto i ngā tekiona 4, 4A, 5 me te 13.
- > Me mātua whakauru mai i Tiriti o Waitangi ki roto i te Pire, kia hāngai ai te Pire ki ngā mātāpono me ngā ritenga o te Tiriti o Waitangi.
- > Te whakatika i te tekiona 7AA ki te here i ngā Tumu Whakarae me te Tari Kāwana ki te whakaū i ngā whakahoatanga a te Tiriti tūturu me te iwi me ngā rōpū whakahaere Māori ki te tuku i ngā ratonga atawhai, haumaruru hoki, me ōna tū āhuatanga katoa e pā ana.

4.2. Te rapu tirohanga mai i te Karauna me te whakarite me te iwi Māori i ētahi o ngā panonitanga ture e āhei ai te whakawhiti i te mana mō ngā ara *nā te Māori, mō te Māori* e whakamāramatia rā i te Whakataunga 1.

He wāhanga anō o te punaha e tika ana me whakapaitia, me kuneroatia, hei tautoko ake i te whānau ināiane, me te whakawhitinga ki te ara *nā te Māori, mō te Māori* e pā ana ki te atawhai, haumaruru o te Māori. He maha hoki ngā tikanga ō-muri me ngā mahinga tahi me ētahi atu rōpū whakahaere. Me noho a Oranga Tamariki ki:

4.3. Te whakanui i te māramatanga me te accountability mā te tuku i ngā kohinga raraunga e pā ana ki a rātou mahi me te pānga o aua mahi ki ngā pēpi me ngā whānau, pērā i ngā tōritenga, me te whakamahahi hoki

i ngā tikanga me ngā ritenga tatauranga. E tika ana kia whakamahia ngā tatauranga o te wā tonu, kia kounga ngā raraunga ā-iwi, he hoahoatia me te iwi Māori, me whai wāhi atu hoki ki ngā mātāpono raraunga Māori.

4.4. Te mahi me ētahi atu umanga rāngai hapori kia whai wāhi atu ki ngā rawa mā ngā Pēpi Māori me a rātou whānau i roto i ngā wāhanga pēnei i ēnei nā:

- > He tautoko mā ngā pēpi me ngā mātua, e 'noho ana' ki to rātou taha
- > Ratonga Whakamātūtū Pōauau, Waipiro hoki
- > Taunaki tānga manawa
- > He tautoko mā ngā Pāpā me ētahi atu tāne o te whānau
- > He ratonga tautoko mō ngā māmā me ngā whānau ina tangohia ai a pēpi
- > Te whakapai ake i te hononga i waenga i ngā mema o te whānau me pēpi
- > Ratonga tautoko hauā
- > Te rapu kāinga mā ngā pēpi Māori me a rātou whānau.

4.5. Te mahi me ngā Poari Hauora ā-Motu e pā ana ki te noho ki ngā hohipera me ētahi āhua tautoko mā ngā māmā me ngā pēpi i te wā e whakaritea tonuhia rātou, e taea ai te noho roa, te whai tautokotanga me te kore anō hoki e tangohia a pēpi mai i ngā hohipera.

4.6. Te mahitahi me ngā Pirihimana ki te hoahoa tikanga e pā ana ki a rātou i roto i ngā mahi tango tamariki, e tangata ai te aro, e whakamahia hoki ngā āpiha e tika ana.

E pono ana mātou mā ēnei tohutohu e ārahi i a tātou ki te pūao o te Atatū e kitea e ētahi mai rā anō³ – ko te aronga hoki o te tino rangatiratanga i roto i te Tiriti o Waitangi me te tutukitanga o ngā moemoeā a te Māori mō a rātou tamariki i ngā rā ki tua.

³ Department of Social Welfare *Puao-Te-Ata-Tu (Daybreak)* (Government Printing Office, Wellington, 1988).

MANAAKITIA Ā TĀTOU TAMARIKI

Children's
Commissioner